

MARGUERITE YOURCENAR

ELS SOMNIS I ELS ATZARS

Traducció de Montserrat Gallart

LaBreu
Edicions

Amb el suport del Departament de Cultura.

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Primera edició: novembre 2024

Títol original: *Les Songes et les Sorts*

© Éditions Gallimard, Paris, 1992 and 2020

© De la traducció: Montserrat Gallart, 2024

© Fotografia de la coberta: Hans Von Nolde, Wikimedia Commons

© De la fotografia de la solapa: Photo Jacques Robert © Editions Gallimard

© D'aquesta edició: LaBreu Edicions, 2024

www.labreuedicions.com

X: @LaBreuEdicions

Facebook: @labreu.edicions

Instagram: @labreu_edicions

ISBN: 978-84-128291-8-1

Dipòsit legal: B -19119-2024

Impressió: DC Plus Serveis Editorials, SCP

Correcció: Rudolf Ortega

Disseny de coberta: Luis Carballo i Quincy Rookman Comunicació Visual

Tractament de coberta: Bernat Reher

L'editor autoritza la reproducció d'aquest llibre, total o parcial per qualsevol mitjà, actual o futur, sempre que sigui per a ús personal i no amb finalitats comercials.

PREFACI

Vull explicar aquí alguns somnis que torben o reconforten especialment un ésser que ha somiat molt. Des de l'adolescència (no recordo gairebé res dels meus somnis d'infant, llevat de dues o tres excepcions), al llarg de tota la meua vida nocturna m'han perseguit una dotzena de somnis inquietants o agradosos, reconeixibles com ho són alguns temes musicals i, com aquests, susceptibles de variacions infinites. Aquests somnis es subdivideixen en grups, en famílies ben diferenciades, semblants a les províncies d'un país misteriós que només es podria visitar amb els ulls tancats.

La reaparició d'un mateix personatge, d'un objecte, d'un detall del decorat, d'una mateixa sensació en el meu cap adormit, em permet delimitar tal o tal altra regió nocturna, a la qual d'altres somnis precedents ja m'han conduït, però que no estic mai segura que torni a visitar en el futur. Hi ha la regió dels somnis del record, en la qual destaca la figura del meu pare mort; el cicle de l'ambició i de l'orgull, que gairebé només he recorregut al llarg de les nits de quan tenia vint anys; el cicle del terror, el més primitiu de tots, farcit de fantasmagories de presons, de leprosos, de dragons i de cors arrencats, en el qual penetro ara menys sovint que en altres moments perquè, amb el pas del temps, l'esglai minva com minva l'esperança, i anem envellint tranquil·litzats com els pobres, que no cal que temin que ningú els robi la seva desgràcia. O com els rics, que han acumulat tants tresors que, malgrat tot, diuen sí a la vida. Per a cada cosa, sempre hi ha dues possibilitats.

Hi ha el cicle de la recerca, en el qual es tracta de retrobar la petjada d'una dona desapareguda trasmutada en fantasma; el cicle de la mort, que és ple de jardins i que, d'altra banda, conté tots els altres cicles, perquè no és possible somiar ni pensar a fons sense ensopegar amb aquesta gran incertesa negra; també hi ha el cicle de l'església, en el qual constantment figura una catedral, magnífica i tranquil·litzadora com la tomba, la nit estelada, els forats de la terra i dels cossos; i, alternativament, aquesta basílica tenebrosa és vista des de l'interior, farcida dels llums dels ciris i habitada per un silenci que s'assembla a una música solemne, o bé és vista des de fora, i aleshores els batents de les portes es neguen a obrir-se davant del pelegrí, que no té la clau que li caldria per penetrar en les seves profunditats. I també hi ha el somni de l'estany, l'únic gran somni que remunta a la infància, i també l'únic que es va repetint any rere any sense cap canvi. Hi ha el somni de l'amor, que no farà dens amb comentaris inútils, perquè els únics intèrprets profunds que aquest sentiment ha convocat fins ara són l'orgue i el violoncel. Aquests somnis diferents, però, no manquen de connexió entre ells: els somnis d'ambició, d'amor o de mort transcorren sovint a l'interior de les catedrals, i el somni de l'estany és alhora un somni de terror sagrat. I hi ha un somni de felicitat melancòlica, reconeixible perquè sempre té lloc sota un cel rosa; o un somni de felicitat perfecta, que només vaig tenir una vegada, en el qual apareix un inoblidable color blau.

És evident que en aquestes pàgines deixo de banda amb tota cura els somnis fisiològics, evidentment massa causats o afavorits per un mal funcionament de l'estómac o del cor; deixo de banda, amb més cura encara, els somnis imprecisos en els quals tot es barreja, nascuts d'una indigestió de la memòria, i que gairebé no són altra cosa que les restes informes de les petites tribulacions quotidianes, habitualment tan indignes d'haver estat somiades com viscudes. Són els més freqüents, perquè en el món del somni,

tal com en el de la vetlla, malauradament hi ha més xavalla que peces d'or.

També m'abstinc d'esmentar els somnis sexuals o postsexuals, que gairebé no són sinó la mera constatació del desig (o del plaer) per part d'un home o d'una dona que dorm. Per acabar, deixo de banda els grans somnis comuns a tothom, l'explicació dels quals roman incerta, però que es presenten a cadascun de nosaltres d'una manera gairebé invariable i només transmeten emocions comunes a tot el poble dels dormidors: somnis que són com les carreteres nacionals o els parcs públics al país dels somnis. Sigui quin sigui, per exemple, el veritable sentit dels magnífics somnis sobre levitació, o dels durs somnis sobre persecució, en els quals trobem portes que s'obren i es tanquen davant del qui fuig, el qual està ajagut al llit, o dels originals somnis sobre exhibicionisme, en els quals qui dorm es passeja nu i s'estranya de no provocar l'escàndol, aquests somnis en ells mateixos no ens informen en absolut sobre la personalitat de qui dorm, de la mateixa manera que una metàfora consagrada per l'ús no ens forneix cap aclariment sobre l'ànima secreta de qui la pronuncia després que l'hagin dit deu mil altres persones.² El que m'interessa aquí, en canvi, és la marca d'un destí individual que s'imposa al metall del somni, l'aliatge inimitable que constitueixen aquests

2. Pel que fa als somnis sobre levitació, hi hauria molt a dir; no pas el que en va dir Freud, les interpretacions únicament sexuals del qual em semblen sempre errònies, sinó amb la finalitat de relacionar-los amb les levitacions dels místics, entre els quals hi ha santa Teresa. En tots els somnis de levitació que he tingut o de què he sentit parlar, l'elevació és molt baixa, mai per damunt de dos o tres metres. No es produeix mai volada o ascensió, sinó una mena de lliscament en l'aire, al llarg del qual qui dorm baixa de vegades per tocar la terra lleugerament, abans de tornar a elevar-se a una altura determinada. L'absència de pes que caracteritza la levitació i els límits en l'espai tan estrictes en els quals aquesta es produeix semblen aproximadament iguals a les levitacions miraculoses dels místics en estat de vetlla. Aquest paral·lelisme mereixeria un estudi dut a terme sense prejudicis però igualment sense ingenuïtat.

mateixos elements psicològics o sensuals, quan un somiador els associa segons les lleis d'una química que li és pròpia i els carrega dels significats d'un destí que només es produirà una vegada. Hi ha els somnis i hi ha els atzars: m'interesso, sobretot, per aquell moment en què els atzars s'expressen a través dels somnis.

*

El que em proposo és presentar un cert nombre de textos dels quals puc garantir l'exactitud, i no pas plantejar un nou sistema sobre el somni, perquè no estic en absolut qualificada per fer això. Però, en interès de les pàgines que segueixen, potser cal que indiqui en quin estat d'esperit abordo el relat d'aquest enfilall de somnis. Al meu parer (i per descomptat aquest punt de vista és estrictament personal), l'experiència de qui somia té una certa analogia amb la del poeta, de manera que els elements onírics en estat pur, amb les ressonàncies simbòliques que contenen i que es poden multiplicar fins a l'infinit, es poden comparar amb les rimes vulgars o sublimes que s'arreglaren a les columnes d'un diccionari.

Qui somia aplega imatges de la mateixa manera que el poeta uneix paraules: les utilitza, amb més o menys encert, per parlar d'ell mateix. I, tal com hi ha persones sordmudes, hi ha dormidors que no somien; d'altres somien malament, de manera banal o a sacsejades; hi ha els qui quequegen o els qui somien de manera exhaustiva. D'altres (i jo seria ingrata si no em comptés entre ells), com aquells pobres poetes, als quals l'atzar de tant en tant concedeix el regal d'un vers que els sorprèn a ells mateixos, reben de vegades la gràcia d'un bell somni. Per concloure, potser hi ha dormidors genials que cada nit somien de manera sublim. Si tinguéssim a la nostra disposició reculls o museus del somni, podríem amb tota seguretat constatar l'existència del Delacroix, del Leonardo da Vinci o del Watteau del món dels ulls clucs.

Dir que qui dorm se serveix dels seus somnis com d'un mitjà d'expressió és semblant a oblidar la part fatal del somni. Qui té somnis sublims està tan estretament determinat en el seu cel interior com ho està una mestressa de casa avara que somia cassoles clivellades; però, com més s'eleva un en l'escala de Jacob per on pugen i baixen els homes, més comú és que la llibertat i la fatalitat es reabsorbeixin l'una en l'altra i formin aquest tot indivisible que és un destí. Un escriptor que durant trenta anys va considerar els seus propis somnis amb una curiositat emocionada i lúcida em deia un dia que havia acabat sortint de l'espai del malson gràcies als seus esforços de dormidor: els malsons eren avortats i acabaven bé, sens dubte perquè aquest home posseeix el poder de tenir a ratlla les fatalitats exteriors, la qual cosa és precisament un privilegi d'aquells que pateixen una fatalitat personal.³

Aquest do del somni, però, com el de la vidència, no té res a veure amb la vivor de la intel·ligència, i un home d'un talent excepcional pot perfectament ser un idiota en l'àmbit dels seus somnis. En canvi, determinades aspiracions místiques, determinades renúncies, determinada atmosfera perillosa de pur dolor o de pura solitud, són favorables a la gènesi dels somnis al·lucinats, i he observat en mi mateixa que el percentatge de somnis incoherents i mesquins disminueix en aquells que s'es-

3. Es tracta d'Edmond Jaloux, gràcies a l'encoratjament del qual, en part, es va escriure aquest llibre. Jaloux era sovint un presoner i un vençut en la seva vida de periodista i fins en la d'escriptor de novel·les, que conduïa de manera tan irreflexiva com la seva vida real, sovint amb els pitjors resultats; només la seva vida de crític era controlada i lúcida; i pretenia fer el mateix amb la seva vida dels somnis. Sovint havíem comentat aquest fossat entre somnis i realitat. Era ell qui sempre acabava insistint en la diferència; el somni ens és *donat* enterament. Pot ser que, sentint-se tan còmode amb els llibres sobre els quals feia crítica, considerés aquests llibres dels altres com a *donats*, mentre que la seva vida de novel·lista (i es considerava un novel·lista força mediocre) i la seva vida personal, com ens succeeix a tots nosaltres, calia recomençar-les de bell nou cada matí.

forcen per oposar una barrera de serenitat a les petites desgràcies de la vida quotidiana. De la mateixa manera que s'ha dit que a partir dels quaranta anys la persona és responsable del rostre que té i sens dubte també del seu destí, podem dir igualment que l'edat madura i la vellesa són responsables dels somnis.

Els somnis inclosos en aquest volum em pertanyen tots de manera directa, i m'he abstingut d'afegir en el relat altres somnis bonics que de vegades algunes persones m'han confiat; d'una banda, perquè trobo impossible arribar a descriure amb exactitud rigorosa els més petits detalls d'un somni d'altri, i de l'altra, perquè pot ser interessant per al lector saber que tots els somnis que anirà llegint provenen de la mateixa persona i que són aspectes diversos d'un mateix gran somni. Però els prefacis s'escriuen per donar cabuda a les excepcions que podrien destruir l'harmonia del llibre. Voldria anotar aquí el curiós malson d'una dona ja gran que es trobava de nou a la casa on va viure la infantesa, però era una casa invertida, en el sentit que les portes que s'obrien cap a la dreta en els records diürns s'obrien cap a l'esquerra en el somni, i on el forat de l'escala i el rellotge de l'entrada ocupaven el lloc exactament idèntic i exactament contrari al que els havien assignat en la vida real. Però el que importa aquí no és pas la impressió tenebrosa que es desprenia d'aquest somni, sinó l'exemple curiós que forneix d'un somni sobre el somni.

Una superstició persa sublim sosté que a cada arribada al món d'un ésser humà li correspon el naixement d'una criatura pertanyent a una raça de genis que només es reproduïxen per mediació de l'home, i que no són ni els nostres guardians, ni els nostres dimonis, ni els nostres dobles, en el sentit ocult de la paraula, sinó una mena de reflex que nosaltres projectem en l'invisible. Quan un petit humà plora al bressol, és perquè el seu germà incorporat li estira els cabells; si riu com un beneït, és perquè el seu germà eteri li explica coses divertides. Els fracassos sexuals s'expliquen per la gelosia d'aquests éssers insubstancials

que envegen en els humans els seus privilegis de l'amor, i és per frustrar els seus paranyes que és prudent deixar sempre una llàntia encesa a prop dels joves esposos. Per concloure, quan mor un home o una dona, el poble dels genis ve a buscar el cadàver del seu germà o de la seva germana etèria i se l'endú per enterrar-lo al cel. Cada vegada que penso en aquesta creença, que dona a la vida humana la bellesa dels castells reflectits en els seus fossars, i als quals la imatge tremolosa confereix un misteri que sense la creença no tindrien, com si el seu reflex es reflectís sobre ells mateixos, em dic que potser els paisatges impalpables dels somnis pertanyen a aquest mateix univers fetiller dels reflexos i dels miratges, del mirall i de l'inhabitat.

No s'ha parat prou esment en el fet que, en els llibres d'oniro-mància popular, els símbols s'expliquen pels seus contraris, com si els fabricants de les innocents Claus dels somnis ja haguessin intuït que havien d'interpretar un món fals o restablert per mitjà d'un joc de miralls. El mirall corregeix les imatges, les deforma o les capgira: tres alternatives que corresponen a les tres modalitats del somni, segons que es tracti dels bells somnis que retornen a la realitat la seva lluentor ideal, dels malsons que ens donen una imatge de la nostra pròpia vida tan grotesca com terrible, i terrible precisament perquè és grotesca, i dels somnis en els quals els símbols capgirats serveixen per dissimular veritats secretes i perilloses, una mica com l'escriptura al revés ajudava Leonardo da Vinci a deslliurar-se de la foguera. Tot aquell qui dorm és un Narcís que es commou i se satisfà en un mercuri etern, i l'intel·lecte d'aquells que no somien no és pas ni més minvat ni més discret que qualsevol altre, només que s'assembla a aquella cambra a la qual manca la badia màgica del mirall.

Un altre fenomen, ben diferent del conegut com a joc de miralls, es relaciona amb el somni, i molt particularment amb una modalitat de somnis que aquí encara no hem mencionat: el somni de desig. És el fenomen del miratge, en el qual sembla

que la natura compensa i s'esforça per crear als propis ulls la il·lusió de boscos en l'estepa i d'una extensió d'aigua en ple desert. Cap de nosaltres no ha somiat mai tant com en els períodes de desig o de dolor, que no és altra cosa que un desig ferit. I de la mateixa manera que en un lloc determinat el miratge no canvia d'aspecte, sinó que repeteix amb la mateixa obstinació humil i monòtona la imatge del fullam que manca o de l'estany en la natura assedegada, els nostres somnis de desig només varien entorn d'un petit nombre de temes, no pas més nombrosos ni més complicats que les nostres desgràcies. L'armari dels somnis de desig conté múltiples disfresses, però ben pocs personatges reals s'amaguen rere aquestes màscares retallades directament en la nit.

Com en la tragèdia grega, la resta de siluetes que travessen l'escena romanen imprecises o molt poc perfilades, semblants a les dels confidentes o missatgers d'Èsquil. De la mateixa manera, els decorats onírics, per més sumptuosos i enlluernadors que siguin, són sensiblement menys variats que els espais per on passem amb els ulls oberts. Molts de nosaltres hem recorregut bona part del món, hem tocat moltes mans i jagut en més d'un llit, hem contemplat nombroses obres mestres, que diversifiquen i enriqueixen la idea que tenim de la bellesa. Però aquestes «inversions» superficials⁴ modifiquen poca cosa en la governança de l'ànima, en la sorda i lenta vida de l'instint que continua bronzint en nosaltres com una deu, i seguim somiant determinats paisatges que recorden els de la infantesa, determinades esglésies que s'assemblen a aquelles on devien pregar els nostres avantpassats, éssers que hem perdut o que necessitem per deixar de patir. En l'univers pla del somni, aquests objectius successius dels nostres desigs i dels nostres temors se sostrauen als compar-

4. Són veritablement superficials o, com que són molt pròximes a la realitat viscuda, se situen en un pla diferent i més elevat que el del somni?

timents de l'espai, al principi de contradicció que oposa el ser a l'esdevenir, al tall del temps per l'agulla del rellotge; i és això el que fa tan banal el fet de preguntar-se si tal o tal altre somni és fet de premonicions o de reminiscències, atès que la gravitació del temps, que tan sols és una de les formes de la nostra «gravetat», no té cap mena d'influència sobre les imatges profundament lleugeres fetes de la mateixa substància que la nostra ànima. El temps existeix perquè llisquem verticalment cap a la mort, amb els peus junts, arrossegats per la nostra mola de carn. Però les imatges dels nostres vampirs i dels nostres àngels suren en aquest espai pur en el qual caiem a velocitat vertiginosa i sense esperança de retorn.

En les pàgines que segueixen, el deixeble de Freud trobarà, gairebé a cada línia, algunes imatges de fàcil interpretació —potser massa fàcil—, segons quin sigui el seu sistema de símbols. Si aquests textos serveixen per refermar-lo en les teories que tingui, no m'en queixaré, tot i que no és amb aquesta finalitat que els he recopilats, ni tampoc amb l'objectiu contrari. La teoria freudiana troba fàcilment aplicació en els somnis d'infància, per mor de l'important paper que en aquella edat tenen els processos i les curiositats fisiològiques, i com que qualsevol malaltia mental representa, potser, un retrocés a l'edat més primerenca, els somnis dels malalts presenten confessions amb la mateixa evidència cruel que revelen els dels infants.

Abans he dit que, deixant de banda una única excepció, no recordava cap somni líric que es remuntés a aquell període; en canvi, entre els set i els deu anys vaig rebre sovint la visita del més banal dels malsons; veia, en somnis, un cos ensangonat i mutilat que anava a parar a una habitació, tot caient pel forat de la xemeneia, particularment ample i negre. El meu raonament de nena adormida s'explicava aquest esdeveniment per la presència, al pis de dalt, de lladres diversos, dels quals les minyones llegien, sovint davant meu, les peripècies als diaris